

Диба М. І.,
д.е.н., професор,
декан кредитно-економічного факультету,
Власова І. В.,
к.е.н., старший викладач
кафедри банківських інвестицій,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто питання фінансового забезпечення інноваційних проєктів суб'єктів господарювання з позиції системного підходу. Це дало змогу розглянути структурні компоненти фінансового забезпечення інноваційних проєктів з метою обґрунтування його як цілісної системи.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інноваційний проєкт, інноваційний процес, фінансові ресурси, фінансове забезпечення, система фінансового забезпечення інноваційних проєктів.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются вопросы финансового обеспечения инновационных проектов субъектов хозяйствования с позиции системного подхода. Это позволило рассмотреть структурные компоненты финансового обеспечения инновационных проектов с целью обоснования его как целостной системы.

ANNOTATION. The article deals with the financial provision of innovative projects from position of approach of the systems. It allowed to consider the structural components of financial provision of innovative projects with the purpose of reflection of it as an integral system.

Реалізація інноваційних проєктів суттєво впливає на прискорення модернізації економіки, підвищення її конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Однак, обмеженість фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проєктів, тривалість терміну їх окупності та високий рівень ризику посилюють вимоги до формування системи фінансового забезпечення інноваційних проєктів з метою досягнення своєчасного й ефективного впровадження інновацій та отримання ефекту від реалізації таких проєктів.

Питання з'ясування економічного змісту та ролі інноваційної діяльності, економічного обґрунтування інноваційних проєктів, впливу інноваційних процесів на економічне зростання були предметом наукових пошуків зарубіжних учених, зокрема М. Додгсона, П. Квінтаса, М. Кондратьєва, Р. Мюллера, Б. Санто, Б. Твісса, Д. Уїлда, І. Фішера, Й. Шумпетера. Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад фінансового забезпечення інноваційного розвитку, інноваційної діяльності зробили вітчизняні науковці: В.П. Александрова, Л.М. Алексеєнко, Ю.М. Бажал, О.Д. Василік, Г.В. Возняк, М.І. Крупка, А.Я. Кузнєцова, О.О. Лапко, С.В. Онишко, В.М. Опарін.

Переважну більшість досліджень присвячено загальнотеоретичним засадам інновацій та інноваційної діяльності. Разом з тим, залишаються питання, які потребують додаткового дослідження в частині побудови цілісної системи фінансового забезпечення інноваційних проєктів.

Метою статті є розробка та обґрунтування теоретичних засад формування системи фінансового забезпечення інноваційних проєктів.

Важливим завданням фінансового забезпечення інноваційних проєктів є розробка системи та механізму її реалізації, який має представляти систему фінансового забезпечення всього інноваційного процесу, включаючи етапи розробки, розповсюдження і експлуатаційного застосування інновацій на підставі використання як прямого фінансування, так і методів опосередкованого стимулювання.

Зазначимо, що в економічній літературі «фінансове забезпечення інноваційних проєктів» як єдине поняття практично не зустрічається, відповідно відсутній і комплексний підхід до його тлумачення. Наголосимо, що фінансове забезпечення інноваційних проєктів не можна розглядати як суму ресурсів не враховуючи специфіки взаємозв'язків між ними.

Фінансове забезпечення інноваційних проєктів, на наш погляд, полягає у сукупності можливостей суб'єктів господарювання щодо формування фінансових ресурсів у необхідних обсягах у визначений час та ефективно їх використання для реалізації інноваційних проєктів.

Зазначимо, що в основі розгляду змісту інноваційного проєкту за процесом його формування і реалізації, тобто технологічно, лежить концепція життєвого циклу інноваційного проєкту, яка виходить з того, що інноваційний проєкт є процес, який відбувається протягом кінцевого проміжку часу. Оскільки інноваційний

процес здійснюється окремими економічними одиницями, для них він стає формою здійснення конкретних інноваційних проєктів, які містять кінцевий результат прикладного характеру, що забезпечує певний науково-технічний і соціально-економічний ефект. Результатом виконання інноваційного проєкту є інновація (продукт або продукція).

Таким чином, інноваційний проєкт потрібно розглядати як динамічну систему, а не як конгломерат окремих складових. Системне бачення дає змогу повніше дослідити та проаналізувати інноваційні процеси. Відтак, необхідне створення цілісної ієрархічної системи фінансового забезпечення, яка охоплюватиме всі етапи, починаючи з процесу пошуку джерел їх формування, і закінчуючи відстеженням їх подальшого руху.

Враховуючи зазначене, дотримуючись системного підходу, об'єктивно необхідним є дослідження економічного змісту поняття «система фінансового забезпечення інноваційних проєктів». Дискусійною при визначенні структурних елементів системи фінансового забезпечення у контексті нашого дослідження є проблема з'ясування її економічного змісту.

Слід зазначити, що ґрунтовне дослідження теоретичних засад формування системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності здійснила О.М. Юркевич, яка визначила її як сукупність взаємопов'язаних елементів (суб'єктів, об'єктів, джерел і методів фінансування інноваційної діяльності), спрямовану на стимулювання фінансування інноваційної діяльності, здійснення якої потребує значної концентрації фінансових ресурсів для отримання певного економічного ефекту [1, с. 6].

Г.В. Возняк тлумачить фінансове забезпечення інноваційної діяльності як комплекс методів і важелів впливу на інноваційну діяльність, який реалізують у різних формах відповідної системи фінансування [2, с. 7].

О.М. Колодизев трактує фінансове забезпечення інноваційного розвитку економіки як сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів, а також організаційно-управлінських принципів, методів і форм впливу цих ресурсів на інноваційний розвиток національної економіки [3, с. 11].

Зважаючи на зазначене, враховуючи важливість системного підходу та значення фінансової складової у забезпеченні його ефективності, подальші дослідження базуватимемо на наступній структурі системи фінансового забезпечення інноваційних проєктів, у якій вирізняємо такі елементи: суб'єкти та об'єкти з ура-

хуванням критеріїв відбору та специфіки інноваційних проєктів, сукупність джерел, форми фінансування та відповідні важелі впливу, принципи організації системи фінансування.

Відтак, розглянемо предметніше зазначені структурні компоненти. Чинне законодавство України визначає, що фізичні й юридичні особи України, фізичні і юридичні особи іноземних держав, особи без громадянства, об'єднання цих осіб, які провадять в Україні інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію в Україні інноваційних проєктів, можуть бути суб'єктами інноваційної діяльності [4]. Ними можуть стати різні види інвесторів та інвестиційні фонди різних видів (венчурні фонди, банківські установи, позабюджетні державні фонди, цільові державні бюджетні фонди, міжбанківські фонди).

Усіх суб'єктів за характером і змістом інноваційної діяльності поділяють на три групи: 1) *державні органи управління інноваційною діяльністю*; 2) *інноваційні підприємства*; 3) *фінансово-кредитні інноваційні установи*.

Проте, основним учасником реалізації інноваційного проєкту є *інноваційне підприємство*, яке згідно з українським законодавством є підприємством (об'єднанням підприємств) будь-якої форми власності, якщо більше ніж 70 % обсягу його продукції (у грошовому вимірі) за звітний податковий період є інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція. Інноваційне підприємство може функціонувати у вигляді технополісу, технопарку, інноваційного центру, бізнес-інкубатора тощо.

Так, державні органи влади й управління, що мають регулювати соціально-економічні процеси в державі, виходять із глобальних завдань розвитку суспільства в цілому. Держава формує зовнішні умови (інноваційну політику) для господарювання підприємств, стимулюючи розвиток національної економіки. Підприємства здійснюють діяльність у напрямі досягнення своєї локальної мети, перш за все, — можливості успішно функціонувати на ринках виробництва нових товарів і послуг, які з'являються в результаті впровадження нових технологій. Кінцевим результатом інноваційної діяльності є виробництво конкурентоспроможної продукції та зміцнення позицій на ринку і свого фінансового стану. За такого підходу вибір кращого варіанта інноваційного проєкту передбачає одержання кращих результатів з меншими чи однаковими витратами.

Таким чином, суб'єктами фінансування інноваційних проєктів є суб'єкти господарювання, зацікавлені в інвестуванні ресурсів з

метою реалізації інноваційних проектів для досягнення певного ефекту.

Отже, враховуючи зазначене, виділимо *суб'єктів фінансування* інноваційних проектів у контексті нашого дослідження, а саме: державні установи, позабюджетні фонди, інноваційні підприємства (технологічні парки, бізнес-інкубатори, регіональні інноваційні центри, технополіси), венчурні фонди, індивідуальні інвестори, банківські установи, інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, лізингові та страхові компанії, міжнародні фінансово-кредитні інститути.

Об'єктами фінансування інноваційних проектів можуть бути етапи інноваційного процесу. Інноваційний проект також охоплює всі стадії інноваційної діяльності, пов'язаної з трансформацією науково-технічних ідей у новий чи вдосконалений продукт, впровадженій на ринку, у новий чи вдосконалений технологічний процес, використаний у практичній діяльності, або в новий підхід. Отже, за стадіями здійснення інноваційної діяльності проект містить у собі НДР, проектно-конструкторські і дослідно-експериментальні роботи, освоєння його виробництва, організацію виробництва та його пуск, маркетинг нових продуктів, а також фінансові заходи.

Отже, *об'єктами*, що входять до складу системи фінансового забезпечення інноваційних проектів, є інноваційні проекти за напрямками інноваційної діяльності, етапами інноваційного процесу. Також об'єктний склад може бути доповнений за ознакою типу інновацій, оскільки особливості інноваційної діяльності та характер фінансування впливають з переважаючого типу інновацій, що утворюють проекти, пріоритетними напрямками науки і техніки, рівня прийняття рішення та ін.

Слід наголосити, що формування фінансових ресурсів — основна початкова умова здійснення інноваційного процесу. Відповідно, фінансування інноваційних проектів потребує детального формування початкового бюджету вкладень і формування розрахованого бюджету у необхідному обсязі. Крім того, необхідно враховувати, що на різних етапах інноваційного процесу інноваційний продукт має різний ступінь готовності до комерціалізації. Етапи інноваційного процесу є також відносно ізольованими у часі, тому зміна основних елементів системи фінансового забезпечення на одному з етапів не завжди одночасно відбивається на стані інших етапів. Інструментарій фінансового забезпечення інноваційних проектів має бути індивідуально визначеним на кожному етапі залежно від його поточного стану, проблем ефектив-

ного розвитку та збалансованим для інноваційного процесу в цілому.

Формування і використання фінансових ресурсів пов'язане з усіма етапами інноваційного процесу і щільно перетинається з реалізацією основних стадій життєвого циклу самого проекту. Причому, кожна стадія життєвого циклу проекту характеризується власною специфікою щодо темпів і джерел формування фінансових ресурсів.

Ефективне формування фінансових ресурсів за окремими джерелами є найважливішою умовою для функціонування підприємства, тоді як раціональна структура сформованих джерел фінансових ресурсів дає змогу знизити рівень ризиків у майбутній діяльності організації, запобігти загрози банкрутства. Можливість формування фінансових ресурсів багато в чому визначає структура капіталу. Обсяги і джерела формування фінансових ресурсів визначені вартістю їх залучення.

Відтак, при формуванні необхідного обсягу фінансових ресурсів з'являється проблема визначення відповідних джерел. Для суб'єктів господарювання можливо залучати державні і недержавні джерела фінансових ресурсів в інноваційну діяльність для реалізації інноваційних проектів, що надає можливість підприємству відносно вільно маневрувати структурою цих ресурсів, вибираючи оптимальні їхні комбінації.

Зважаючи на це, за виділення структури виокремлено:

державні:

— кошти державного та місцевих бюджетів, позабюджетних фондів;

приватні:

— власні кошти підприємств (фінансові ресурси суб'єктів господарювання);

— фінансові ресурси банківських і небанківських фінансових установ (ресурси суб'єктів фінансового ринку);

— кошти іноземних інвесторів та інші зовнішні фінансові ресурси (іноземні фінансові ресурси).

Фінансове забезпечення є підсистемою фінансового механізму та реалізується за допомогою його основних елементів. Відтак, система фінансового забезпечення інноваційних проектів має містити також такі елементи з урахуванням нашого бачення: джерела, форми фінансування та важелі впливу.

Для забезпечення ефективної реалізації системи фінансового забезпечення інноваційних проектів важливим є чітке визначення і оптимальне використання форм і важелів фінансового забезпе-

чення. Важливість полягає у виборі форм фінансування, які доцільно використовувати за певних економічних умов та оптимального співвідношення фінансових ресурсів за одночасного поєднання кількох форм фінансування.

Отже, враховуючи можливість залучення для суб'єктів господарювання державних і приватних джерел фінансових ресурсів, відповідно можна виділити такі *форми фінансування: державної підтримки*: 1) безповоротне бюджетне фінансування (фінансування, співфінансування інвестиційних проектів, здешевлення кредитів); поворотне бюджетне фінансування (пільгові кредити); 2) державні гарантії; 3) сприяння залученню приватних інвестицій; податкові, митні, амортизаційні пільги. *Форми приватного фінансування*: самофінансування за рахунок власних коштів, кредитування (банківський кредит, небанківське фінансування), венчурне фінансування, лізинг, кошти страхових компаній, іноземний капітал, заощадження фізичних осіб.

Наступним структурним компонентом фінансового забезпечення стають фінансові важелі, які забезпечують нарощення обсягу фінансових ресурсів і їх ефективне використання, що залежить від використання різноманітних фінансових інструментів з метою досягнення стабільного соціально-економічного розвитку.

У контексті авторського дослідження розмежуємо бюджетні, податкові й кредитні важелі, виділимо прибуток від інноваційного проекту як головний стимулюючий важіль та інструмент оцінки реалізації інноваційного розвитку.

До основних *бюджетних важелів* відносимо бюджетні асигнування з інноваційною метою (фінансування високоефективних інноваційних проектів), дотації (субсидії) суб'єктам, що здійснюють інноваційну діяльність. До *податкових* — амортизаційні, інноваційні податкові пільги, штрафи та пені за порушення податкового законодавства. До *кредитних* — відсотки за кредитами, забезпечення кредитів для інноваційної мети (застава, гарантія, порука), повна чи часткова компенсації за рахунок бюджетних коштів відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів, надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів.

На наше переконання система фінансового забезпечення інноваційних проектів має враховувати *специфіку інноваційних проектів* як безпосередніх об'єктів фінансування. Сформулюємо її таким чином:

— наявність дослідницької фази, яка передбачає виконання робіт творчого характеру високої складності;

— високий рівень невизначеності параметрів та отримання кінцевого науково-технічного результату реалізації інноваційного проекту (як наслідок зменшення достовірності його попередньої фінансової оцінки);

— підвищена ризикованість, спрямованість на довгостроковий характер, на розробку таких аспектів, які ще не отримали визнання у споживачів, що підвищує невизначеність отримання результатів;

— часовий лаг — особливий характер фінансування, пов'язаний з ризиком тимчасового розриву між витратами на створення інновації (від моменту авансування фінансових коштів) і доходами, що отримують у результаті її реалізації (до моменту отримання комерційної віддачі від них).

Як свідчить світова практика, система фінансового забезпечення ґрунтується на таких основних принципах: чітка цільова орієнтація системи — забезпечення швидкого, широкого й ефективного використання сучасних науково-технічних досягнень; логічність, обґрунтованість і юридична захищеність використовуваних прийомів і механізмів; множинність джерел фінансування; широта і комплексність системи, тобто можливість охоплення максимально широкого кола технічних і технологічних новинок і напрямів їх практичного використання; адаптивність і гнучкість, що передбачають постійну спрямованість як усієї системи фінансування, так і її окремих елементів на умови зовнішнього середовища, що динамічно змінюються, з метою підтримки максимальної ефективності.

На наше переконання, створення системи фінансового забезпечення інноваційних проектів, яка відповідатиме сучасним вимогам ринкової економіки і забезпечить достатню фінансову підтримку, має бути базованою на загально прийнятих і доповнених з урахуванням специфіки нашого бачення *принципах фінансового забезпечення інноваційних проектів*:

— *цілеорієнтація системи* — спрямованість на підвищення обсягу і ефективності використання фінансових ресурсів за поєднання прямого бюджетного фінансування та опосередкованого стимулювання інноваційних проектів для швидкого й ефективного впровадження інновацій з метою забезпечення збільшення фінансової віддачі;

— *обґрунтованість і правова захищеність використовуваних джерел фінансових ресурсів* — базується на врахуванні законів і

тенденцій науково-технічного і інноваційного розвитку, дотримання забезпечується застосуванням сучасних технологій, прогресивних процедур і методів здійснення інноваційних процесів;

— *адаптивність і гнучкість* — здатність як усієї системи фінансування, так і її окремих елементів динамічно реагувати на зміни внутрішніх і зовнішніх факторів для підтримки максимальної ефективності інноваційного проекту;

— *комплексний характер фінансування* — передбачає наявність і доступність джерел, залучення всіх суб'єктів до процесу фінансування, необхідність єдності і повноти охоплення стадій і етапів інноваційного процесу, напрямів інноваційної діяльності для забезпечення повноти зв'язків між наукою, виробництвом і рівнем розвитку інфраструктури;

— *багатоваріантність джерел фінансування* — наявність не лише традиційних, але й залучення альтернативних джерел фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів;

— *пріоритетність інноваційних проектів* — мобілізація фінансових ресурсів і їх спрямування на впровадження стратегічно важливих інноваційних проектів, реалізація яких передбачає модернізацію та комплексну перебудову вітчизняної економіки, впровадження передових здобутків наукової та наукової-технічної діяльності тощо;

— *чітка диверсифікація джерел і форм фінансування* — формування коштів з різних джерел та їх використання залежно від різних етапів інноваційного процесу з метою врахування особливостей кожного з чотирьох етапів, із різним ступенем прояву комерційних властивостей — фундаментальних досліджень, прикладних досліджень, розробок, комерційного споживання інновацій шляхом раціонального застосування форм і методів такого фінансування;

— *оптимізація структури джерел фінансового забезпечення* — визначення оптимальних співвідношень в обсязі фінансових ресурсів, які спрямовано на реалізацію інноваційних проектів, оскільки оптимальна структура фінансових ресурсів забезпечує фінансову рівновагу розвитку організації в процесі здійснення нею інноваційної діяльності, а неоптимальний її варіант генерує ризики порушення фінансової стійкості і платоспроможності;

— *ефективність* — характеризує кількісне співвідношення абсолютних показників кінцевого результату інноваційного проекту і безпосередніх витрат на його отримання. Дає змогу оцінити доцільність здійснення витрат фінансових ресурсів за рахунок підвищення ефективності їх використання з метою отримання

певного ефекту (науково-технічного, економічного, соціального, екологічного) від реалізації інноваційних проектів.

Зазначимо, що критерії оцінки ефективності мають містити оцінку фактичних результатів, досягнутих за окремими аспектами — науково-технічним, економічним, соціальним, екологічним. Ці ефекти різноякісні і взаємопов'язані.

Оскільки ефективність — це напрям (вектор) до певного результату, ефект — це кінцевий результат, то ефект від реалізації інновацій безпосередньо визначають їх очікуваною ефективністю, що виявляється у збільшенні обсягу продажу, покращенні використання ресурсів, зміні асортименту продукції та поліпшенні її якості, зростанні продуктивності праці та поліпшенні її умов, покращенні ефективності управління виробництвом та якості життя.

Зазначимо, що впровадження нововведення пов'язано із вирішенням не лише науково-технічних, а й соціально-економічних і організаційних проблем, тому і результат (ефект), отриманий від впровадження інновацій, містить у собі кілька різновидів (фінансово-економічний, соціальний та екологічний, науково-технічний). Вони перебувають у єдності та впливають один на одного.

Відтак, наголошуємо, з метою реалізації *принципів пріоритетності та ефективності* в системі фінансового забезпечення інноваційних проектів, а також оцінки та відбору проектів для фінансування, необхідно враховувати такі *критерії оцінки інноваційних проектів*, що залежать від основних факторів впливу на їх ефективність (у тому числі для фінансування яких суб'єкти господарювання державного сектору залучатимуть за позичення під державні гарантії для їх фінансування):

— *науково-технічні*: науково-технічний потенціал підприємства (наявність співробітників з науковими ступенями, наявність випробувальних лабораторій, наявність об'єктів права інтелектуальної власності, які зареєстровані відповідно до законодавства); запропоновані нові технічні рішення;

— *виробничі*: забезпеченість виробництва необхідними сировиною, матеріалами, комплектуючими, обладнанням й устаткуванням; рівень технологічних нововведень за реалізації проекту; забезпеченість виробництва кваліфікованим персоналом; можливість використання відходів виробництва; наявність у проекті ресурсо- та енергозберігаючих технологій (оцінка показників зниження енергоємності, матеріалоемності виробництва продукції, оцінка ступеня заміщення традиційних джерел енергії альтернативними);

— *ринкові*: відповідність проекту потребам ринку; ефективність маркетингових заходів для просування запропонованого

продукту на ринок; конкурентоспроможність продукції за ціною та якістю; перспективність ринків збуту тощо;

— *фінансово-економічні*: передбачуваний рівень рентабельності; строк окупності проекту; частку власних коштів підприємства в загальній кошторисній вартості проекту; платоспроможність і фінансову стабільність підприємства;

— *соціальний та екологічний*: вплив реалізації проекту на рівень зайнятості населення; вплив реалізації проекту на створення нових робочих місць; надходження платежів до бюджетів; вплив виробничих процесів, задіяних у реалізації проекту, на навколишнє природне середовище; відповідність вимогам санітарних, архітектурних та інших норм, установлених законодавством України.

Враховуючи усе зазначене, на рис. 1 відображено систему фінансового забезпечення інноваційних проектів з урахуванням здійснених теоретичних обґрунтувань.

На пропонуваній схемі представлено розглянуті нами структурні компоненти системи фінансового забезпечення інноваційних проектів, а саме: суб'єкти та об'єкти, сукупність джерел, форм недержавного фінансування та державної фінансової підтримки з цільовою орієнтацією на поєднання прямого бюджетного фінансування інноваційних проектів та опосередкованого стимулювання з урахуванням критеріїв відбору та специфіки інноваційних проектів, а також відповідні важелі впливу, принципи організації системи фінансування.

Вивчення теоретичних досліджень з урахуванням визначених структурних компонентів дає змогу визначити систему фінансового забезпечення інноваційних проектів як комплекс взаємопов'язаних елементів, який містить суб'єкти та об'єкти, джерела, форми, важелі впливу на формування й використання фінансових ресурсів для ефективної реалізації інноваційних проектів. Вважаємо, що саме ці елементи відповідних складових фінансового забезпечення відображають структурний зміст системи фінансового забезпечення інноваційних проектів.

Вирішення питання модернізації економіки є неможливим без формування ефективної системи фінансового забезпечення інноваційних проектів. У результаті дослідження встановлено, що система фінансового забезпечення інноваційних проектів — це комплекс взаємопов'язаних елементів, який містить суб'єкти, об'єкти, джерела, форми, важелі впливу на формування й використання фінансових ресурсів для ефективної реалізації інноваційних проектів.

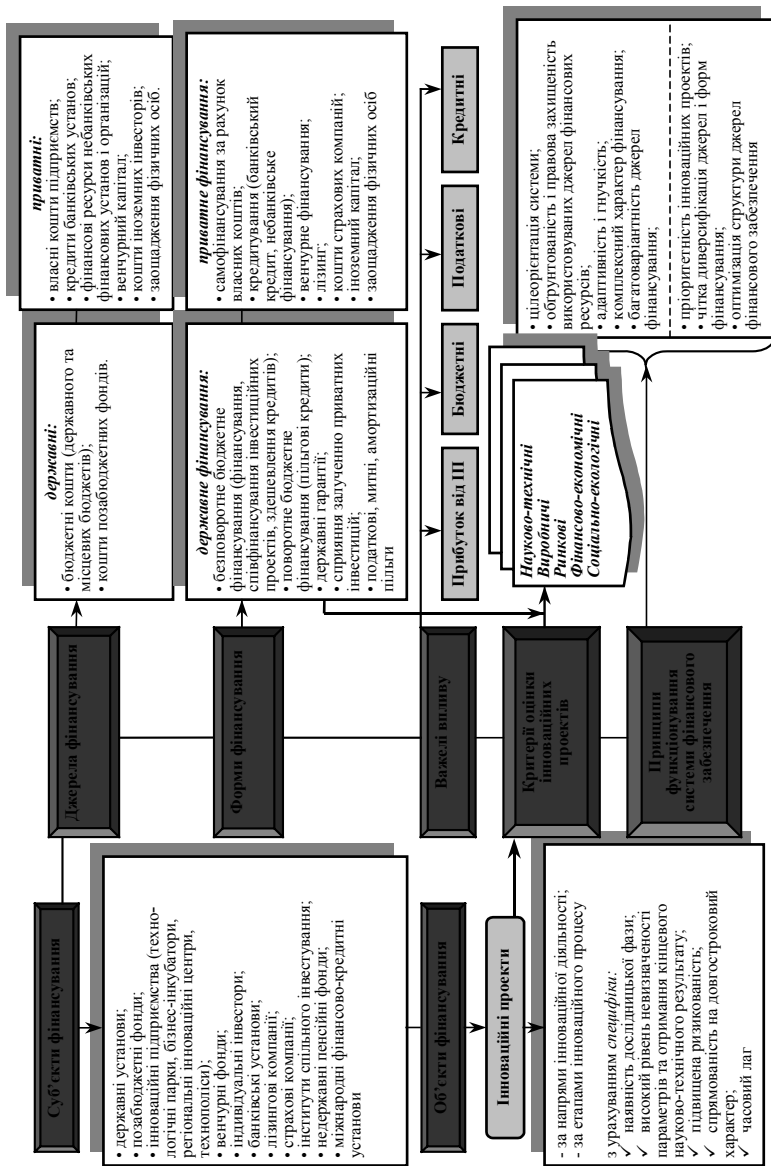

Рис. 1. Система фінансового забезпечення інноваційних проєктів*

*Розроблено автором

Пропонований підхід до побудови системи фінансового забезпечення інноваційних проектів характеризується: по-перше, його цільовою орієнтацією на поєднання прямого бюджетного фінансування інноваційних проектів та опосередкованого економічного стимулювання; по-друге, різноманіттям джерел фінансування, коли разом з бюджетними асигнуваннями у фінансуванні проектів беруть участь кошти інституційних інвесторів, банків, суб'єктів господарювання і фізичних осіб.

Література

1. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності в економіці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. М. Юркевич. — К., 2006. — 20 с.
2. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Г. В. Возняк. — Львів, 2006. — 21 с.
3. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.08 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / О. М. Колодізев. — Суми, 2010. — 40 с.
4. «Про інноваційну діяльність»: Закон України від 4.07.2002 № 40-IV / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2012